

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ КОМПОНЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

¹Вінницький національний медичний університет

²Вінницький національний технічний університет

Анотація. В роботі наведено результати дослідження складових компонентів економічної безпеки держави та ролі людського і інтелектуального капіталу у забезпеченні економічної безпеки країни. Проаналізовано сутність поняття «економічна безпека» та склад її складових компонентів. Виділено певні етапи формування підходів до становлення економічної безпеки. Розглядається необхідність введення людського та інтелектуального капіталу як компонентів економічної безпеки країни.

Ключові слова: людський капітал, інтелектуальний капітал, економічна безпека країни.

Abstract. The paper presents the results of a study of the components of economic security of the state and the role of human and intellectual capital in ensuring the economic security of the country. The essence of the concept of "economic security" and the composition of its components are analyzed. Certain stages of formation of approaches to formation of economic security are allocated. The need to introduce human and intellectual capital as components of the country's economic security is considered.

Keywords: human capital, intellectual capital, economic security of the country.

Вступ

Сталий розвиток національної економічної системи безпосередньо пов'язаний з економічною безпекою країни і характеризується наявністю великої кількості факторів, які впливають на дієздатність держави, регіонів, підприємств. Періодичні кризи, як політичні так і економічні загострюють протиріччя, які сформувались в економічних відносинах господарюючих суб'єктів, і проявляють нові загрози державній безпеці. Відсутність стабільності вимагає від держави, суспільства, господарюючих суб'єктів постійного пошуку не тільки шляхів адаптації до умов, що постійно змінюються, але і впровадження активних дій з забезпечення системи економічної безпеки країни.

Дослідженням складу цих факторів та їхнього впливу на стан економічної безпеки держави та її господарюючих суб'єктів займається велика кількість фахівців різного спрямування. Однак, незважаючи на чисельність публікацій в даному напрямку, залишається багато невирішених проблем, які пов'язані з визначенням поняття «економічна безпека» та складом структурних компонентів, що визначають стан економічної безпеки у складі національної безпеки держави.

Метою дослідження є аналіз сутності поняття «економічна безпека» та складу її структурних компонентів, а також доцільності введення людського та інтелектуального капіталу як компоненту економічної безпеки країни.

Результати дослідження

Вивченням проблеми формування категорії «економічна безпека» приділено велику увагу в наукових дослідженнях українських вчених. Цим питанням займалися такі науковці, як Г. Пастернак-Таранушенко, А. Ревенко, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Геєць, О. Власюк, В. Шлемко, О. Новікова, І. Бланк, Е. Олейніков, С. Міщенко, В. Мунтіян, О. Чубукова та ін. Серед вітчизняних вчених відсутня єдина точка зору стосовно поняття «економічна безпека» та його єдине трактування. Про це може свідчити той факт, що на сьогодні запропонована велика кількість визначень цього терміну різними авторами.

Провівши аналіз існуючих підходів до визначення економічної безпеки держави [1-5] відзначимо, що економічна безпека країни – це такий стан економіки країни, для забезпечення якого створюються стійкі підходи зменшення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз і за якого забезпечується захист національних інтересів та створюються і розвиваються умови для плідного

життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців.

Протягом періоду розвитку України як незалежної держави, на нашу думку, можна виділити декілька етапів формування певних економічних систем, у відповідності до яких, в подальшому, проведемо встановлення та визначення певних компонентів системи економічної безпеки держави.

- 1) *Пострадянська кланова економіка* (прибл. 1991 – 1998 р.р.).
- 2) *Транзитивна економічна система* (прибл. 1999 – 2007 р.р.).
- 3) *Ринково-олігархічна економіка* (прибл. з 2008 р. до сьогодні).

У відповідності до запропонованої періодизації формування економічних систем змінювалось ставлення до економічної безпеки держави.

До основних складових економічної безпеки даного періоду можна віднести такі [6]: фінансово-бюджетну; грошово-кредитну; цінову; інвестиційну; науково-технічну; зовнішньоекономічну; безпеку внутрішнього ринку.

У наступний період з формуванням більш стійких ринкових економічних відносин, як внутрішніх так і зовнішніх та враховуючи економічні кризи, які виникали на територіях пострадянських країн, в Україні була розроблена та розглянута «Концепція економічної безпеки України» згідно якої можна виділити такі компоненти економічної безпеки [3]: енергетична безпека; безпека відтворення основного капіталу; технологічна безпека; військово-економічна безпека; продовольча безпека, фінансова та бюджетна безпека; безпека функціонування домашніх господарств. На законодавчому рівні з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» [7] виділено такі елементи економічної безпеки: конкурентоспроможність національної економіки; інвестиційний клімат та інвестиційні процеси; наукоємні високотехнологічні виробництва; функціонування монополій; тіньова економіка; бюджетна сфера та фінансовий ринок; внутрішні та зовнішні запозичення; енергетична безпека; продовольча безпека; внутрішній ринок.

Деяко детальніше опрацьовані і, на наш погляд, враховані як загрози так і компоненти економічної безпеки в період з 2007 р. і до 2013 р. На державному рівні було запропоновано визначати наявні проблеми в сфері забезпечення економічної безпеки за рівнем інтегрального показника економічної безпеки у відповідності до «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» затвердженої наказом Міністерства економіки від 2.03.2007 р. №60 [8]. Згідно даної методики виділяють дев'ять складових економічної безпеки країни: макроекономічна безпека; фінансова безпека; зовнішньоекономічна безпека; інвестиційна безпека; соціальна безпека; науково-технологічна безпека; енергетична безпека; демографічна безпека; продовольча безпека.

Враховуючи певні виклики та розвиток різноманітних загроз для національної безпеки як зі сторони внутрішнього так і зовнішнього середовища, в 2013 році Міністерством економічного розвитку було змінено перелік складових економічної безпеки [9]. Основними складовими стали: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

Військова агресія РФ проти України 2014 року та активізація інтеграційних процесів з ЄС децю змінила відношення до формування концепцій національної безпеки України і, в свою чергу, до базового компоненту, яким є економічна безпека. Згідно нової редакції Закону України «Про національну безпеку України» [10] визначені національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян; забезпечується сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення. Як видно з наведеного тексту значна увага приділяється інтересам людини та добробуту громадян, а у складі компонентів національної безпеки чітко виділена економічна безпека.

Отже, проаналізувавши різні підходи до визначення складових компонентів економічної безпеки держави можна відмітити практичну відсутність впливу людини (сукупних знань, вмінь, навичок, рівня здоров'я, взаємовідносин тощо) на формування та забезпечення економічної безпеки. Тому, на нашу думку, було б доцільним ввести до розгляду такий компонент, як *людський та інтелектуальний капітал*, сформувавши наступний перелік компонентів системи економічної безпеки держави: *виробнича; енергетична; зовнішньоекономічна; інвестиційно-інноваційна; продовольча; фінансова; людського та інтелектуального капіталу*. Всі наведені компоненти є ключовими і об'єднують базові напрямки функціонування економічного комплексу країни та забезпечують її економічний розвиток.

Використовуючи поняття людського та інтелектуального капіталу при аналізі, вдається об'єднати між собою в єдине ціле такі компоненти як демографічну, соціальну та інноваційно-технологічну безпеки.

В сучасній економічній теорії людський капітал визначається як один з компонентів стабільного довгострокового зростання (разом з новими технологіями через інновації). Існує тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку країни і рівнем розвитку людського капіталу. Людський капітал забезпечує кращий економічний та соціальний результат. За умови недостатнього розвитку людського капіталу економічна діяльність стає більш примітивною, а можливості економіки невикористаними.

Нажаль, на сьогодні існує серйозна проблема зі станом людського капіталу в Україні [11]. Населення стрімко скорочується та старіє; народжуваність значно нижче рівня, необхідного для простого відтворення; частка працездатного населення зменшується; зростає трудова міграція, особливо втрачає Україна інтелектуальний капітал; знижується рівень та якість освіти, що призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу в усіх галузях економіки. Ігнорування даних проблем людського капіталу, який здатен створювати нові продуктивні сили і відносини для забезпечення розвитку країни може суттєво зашкодити економічній безпеці та досягненню національної ідеї.

Успішність національної економіки і сталість економічної безпеки також залежить від ефективності діяльності господарюючих суб'єктів, рівень розвитку яких пов'язують з поняттям інтелектуального капіталу, основою якого є людський капітал.

Висновки

Проаналізувавши різні підходи до визначення складових компонентів економічної безпеки держави можна відмітити практичну відсутність впливу людини (сукупних знань, вмінь, навичок, рівня здоров'я, взаємовідносин тощо) на формування та забезпечення економічної безпеки.

Недостатня увага до розвитку людського капіталу призводить до значних суспільних витрат, завдає збитків добробуту людей, обмежує можливості сталого зростання та ефективності управління. Без інвестицій у своїх громадян неможливо забезпечити потужний економічний розвиток країни. Це становить серйозний виклик для економічної та національної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пастернак-Таранушенко Г.А. Экономическая и национальная безопасность Украины // Экономика Украины. 1994. №2.
2. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] /В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. Київ: НІСД, 1997.– 144 с.
3. Концепція економічної безпеки України / Ін-т. екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Гесць. Київ: Логос, 1999. – 56 с.
4. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. Київ., 2008. – 48 с.
5. Економічна безпека України: [монографія] / за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової. Київ: ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.
6. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про економічну самостійність Української РСР» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, №34, ст.499. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-12>
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №39, ст.351. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
8. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>
9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 №1277 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
10. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, №31, ст.241. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
11. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. Кер. проекту: О. Пищуліна. 2018. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf

Кавецька Анастасія Вячеславівна, студентка, медичний факультет, Вінницький національний медичний університет, м. Вінниця, e-mail: ankavecka@gmail.com

Кавецький Вячеслав Валерійович, кандидат економічних наук, доцент, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: kavetskiy@vntu.edu.ua

Kavetska Anastasia V. – student, medical faculty, Vinnytsia National Medical University, Vinnytsia, e-mail: ankavecka@gmail.com

Kavetskiy Vyacheslav V. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kavetskiy@vntu.edu.ua